

X. Identitás

A Kerr-féle állampolgári felfogás ötödik pillérét az identitások képezik. Ebből a szempontból figyelmet érdemelnek a fiatalok nemzettel kapcsolatos attitűdjei és az, hogy milyen kép él a fejükben a jó állampolgárról.

1. Nemzettel kapcsolatos attitűdök

A CIVED kutatásnak részét képezte a hazával kapcsolatos attitűdök feltérképezése is. A pozitív érzelmeket kifejező skálán a vizsgált országok közül a németek, britek és svédek értek el a magyar fiatalokénál alacsonyabb eredményt, a többiek pedig magasabbat. Az alacsonyabb pontszámokat elérő országokban tehát a diákok a magyarokhoz képest általában kevésbé gondolják azt, hogy az országuknak kifejezetten büszkének kellene lennie az elért eredményeire és azzal is kevésbé értenek egyet, hogy életüket csak saját országukban akarnák leélni vagy nagyon fontos lenne számukra a nemzeti lobogó (34. táblázat).

34. táblázat - A bizalom és a nemzeti identitás skálák eredményei az egyes országokban⁶

	Bizalom	Hazával kapcsolatos pozitív attitűdök
GR	10,4 ↑	11,4 ↑
SWE	10,16	9,3 ↓
FI	10,08	10,47 ↑
HU	10,05	10,05
UK	9,99	9,38 ↓
DE	9,98	8,97 ↓
PL	9,9	11,08 ↑
PT	9,64 ↓	10,72 ↑

Forrás: CIVED 1999

↓ a magyar eredményekhez képest szignifikánsan alacsonyabb eredmény

↑ a magyar eredményekhez képest szignifikánsan magasabb eredmény

Szabó és Örkény (1998) kutatása a középiskolásokat magyar identitás koncepciójuk és toleránságuk alapján öt klaszterbe csoportosította (35. táblázat). Eredményeik szerint az erősen intoleráns csoportba a diákok negyede tartozik, és jól látható, hogy ez az attitűd az iskolatípussal is összefüggésben áll. A szakmunkás fiatalok fele, a szakközépiskolások harmada, a gimnazistáknak viszont mindössze a tizede tartozik ebbe a csoportba. A mássággal szemben nyitottabb csoportban viszont pont fordított a tendencia, vagyis a gimnazisták kicsivel több mint 40 százaléka, a szakmunkásoknak viszont mindössze a negyede tartozik ide.

35. táblázat - A fiatalok csoportjai magyar identitás és tolerancia alapján

	A megkérdezettekben belül	Az egyes iskolatípusokon belül			Jellemző
		G	Szk	Szm	
I.	25	13	35	52	- gondolkodásukat kultúr- és nemzetközi fogalmak határozzák meg, az államnemzeti felfogást elutasítják

⁶ A skála esetében a 10-es érték jelöli a nemzetközi átlagot

II.	22	25	39	37	- mérsékelt etnocentrizmus, erős intolerancia és xenofóbia - nincs jellegzetes felfogásuk a magyarságról - különösen a kultúrnemzeti modellek állnak távol tőlük - nem különösen xenofóbok vagy etnocentrikusok
III.	19	42	32	26	- a magyarság számukra jogi, államnemzeti kategória - elutasítják a hagyományos, történelmi és nyelvi elemeken nyugvó kultúrnemzeti felfogást - nem jellemző rájuk az a fajta nemzeti büszkeség, ami az etnocentrizmust jellemzi - más csoportokkal, idegenekkel szemben nyitottabbak
IV.	9	11	31	57	- elutasítják a nemzet kategorizálását
V.	25	28	40	31	- mindennel egyetértenek, egyszerre jellemzi őket az állam- és kultúrnemzeti felfogás - egyszerre nyitottak, de intoleránsak is - mindez jól megfér nemzeti büszkeségükkel

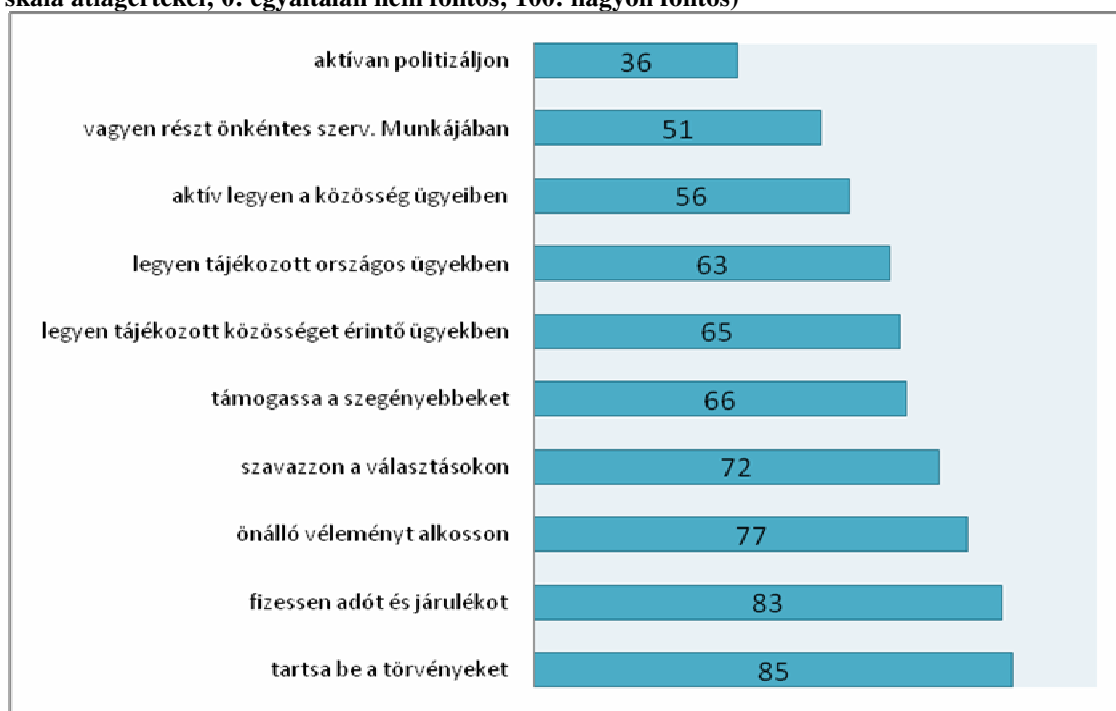
| Forrás: Szabó-Örkény (1998)

2. A jó állampolgár fogalma

Azt, hogy milyen kép él a fiatalok fejében az állampolgári szerepről, jól megvilágítják az Ifjúság felvételek eredményei (21. ábra). A megkérdezett fiatalok szerint ahhoz, hogy valaki jó állampolgár legyen, mindenekelőtt törvénytisztelőnek kell lennie, illetve fizetnie kell az adókat és járulékokat. E két szempont messze a jó állampolgár fogalmának legdominánsabb tényezője. A második csoportba az önálló véleményalkotásra való képesség és a szavazáson való részvétel tartozik. A harmadik csoportot a tájékozottságot, illetve a közösségi tevékenységet tartalmazó szempontok alkotják, míg a legkevésbé fontos kritérium az aktív politizálás.

Fontos azonban megjegyezni, hogy a fiataloknak feltett kérdések nem arra vonatkoztak, hogy ők maguk milyen állampolgárnak tartják magukat, tehát ilyen értelemben nem saját identitásukról, hanem az állampolgár idealizált fogalmáról nyilatkoztak.

21. ábra - Mennyire fontos ahhoz, hogy valaki jó állampolgár legyen, az, hogy...” (0-tól 100-ig terjedő skála átlagértékei; 0: egyáltalán nem fontos; 100: nagyon fontos)

Forrás: Ifjúság 2008 Gyorsjelentés

A CIVED kutatásban is megkérdezték a diákokat arról, hogy szerintük milyen a jó állampolgár, milyen tevékenységek azok, amelyekben részt vesz, milyen attitűdökkel rendelkezik. Ezek alapján a CIVED kutatói két skálát hoztak létre, egyik az ún. konvencionális állampolgári szerepelemek fontosságát, a másik a társadalmi mozgalom típusú állampolgári szerep fontosságát fejezi ki.

A tradicionális elemek a hazai diákokhoz képest csak a mediterrán országokban és Lengyelországban fontosabbak a diákok számára. A társadalmi mozgalmi elemek szintén fontosabbnak bizonyultak a két mediterrán államban megkérdezett diákok számára, a lengyelek viszont ebben a tekintetben hozzánk hasonlóan vélekedtek (36. táblázat).

36. táblázat - A konvencionális és a mozgalmi állampolgárság dimenziók fontossága⁷

	Konvencionális elemek	Társadalmi mozgalmi elemek
GR	11,23 ↑	11,39 ↑
PL	10,89 ↑	10,06
PT	10,13 ↑	10,56 ↑
HU	9,89	9,9
DE	9,59 ↓	9,9
SWE	9,38 ↓	9,78
UK	9,24 ↓	9,24 ↓
FI	9,06 ↓	8,88 ↓

Forrás: CIVED 1999

↓ a magyar eredményekhez képest szignifikánsan alacsonyabb eredmény

↑ a magyar eredményekhez képest szignifikánsan magasabb eredmény

⁷ A skálák esetében a 10-es érték jelöli a nemzetközi átlagot

A konvencionális elemek indexének megfelelően, a szavazás és a tájékozottság a hazai eredményekhez képest csak a lengyelek és a görögök számára fontosabb, a többiek általában kevésbé hangsúlyozzák ezeknek az elemeknek a fontosságát (37. táblázat). A társadalmi mozgalmi tevékenységek tekintetében nem ennyire egyértelműek a tendenciák, ami a két választott item sajátosságából is adódik. Az első item arra vonatkozik, hogy a jó állampolgár tiltakozik az igazságtalan törvény ellen, a másik viszont a közösség érdekében végzett munka fontosságára kérdez rá.

Eredményeink szerint a britek körében a magyarokéval azonos, a finnek körében viszont alacsonyabb (közel feleakkora) a demonstrációs potenciál. A többi országban mind jóval többen fejezték ki tiltakozási szándékukat, legtöbben a két mediterrán országban.

A közösség javára végzett tevékenységek a skandináv és brit gyerekek számára kevésbé fontos összetevői az állampolgári szerepnek, a mediterrán és a lengyel diákok viszont hozzáuk képest jobban hangsúlyozták ezt a civil elemet.

37. táblázat - A konvencionális és társadalmi mozgalmi állampolgárság néhány indikátora (%) (4-es skálán a 4-es értéket adók aránya: „nagyon fontos”)

	A jó állampolgár...			
	...szavaz	...követi a politikai- és közéleti eseményeket	...tiltakozik igazságtalan törvény ellen	...a közösség javára tevékenykedik
GR	71 ↑	35 ↑	55 ↑	56 ↑
PL	48 ↑	37 ↑	26 ↑	41 ↑
HU	34	24	15	33
SWE	30	12 ↓	28 ↑	26 ↓
PT	27 ↓	26	34 ↑	46 ↑
DE	26 ↓	22	23 ↑	31
UK	23 ↓	9 ↓	15	21 ↓
FI	13 ↓	13 ↓	7 ↓	10 ↓

Forrás: CIVED 1999

↓ a magyar eredményekhez képest szignifikánsan alacsonyabb eredmény

↑ a magyar eredményekhez képest szignifikánsan magasabb eredmény

Végül, az ISSP is feltett olyan kérdéseket, melyek arra vonatkoztak, hogy a válaszadók mit gondolnak, milyen a jó állampolgár. Sőt, ez az adatbázis arra is lehetőséget ad, hogy a fiatalok és az idősebbek jó állampolgár képzetét is összehasonlítsuk. A listán a következő tulajdonságok szerepeltek: mindig szavaz, soha nem próbálja elkerülni az adófizetést, mindig betartja a törvényeket, tájékozódik a kormány intézkedéseiről, aktívan részt vesz szervezetek munkájában, megérti mások véleményét, környezetbarát termékeket vásárol, segíti a hátrányos helyzetűeket a világban, segíti a hátrányos helyzetűeket az országban, szolgál a hadseregben.

A fiatalok jó állampolgár képzele három fő komponens mentén szerveződik (38. táblázat). A szerep egyik fő eleme a hátrányos helyzetűek számára nyújtott segítségnyújtás és mások megértése, nevezzük ezt **szociális** faktornak. A másik a **tradicionális** politikai részvétel és az aktív szervezeti tagság, a harmadik pedig a **szabálykövető** magatartás. A két első komponens közel azonos súlyú, a variancia negyedét magyarázzák külön-külön. A harmadik ennél valamivel kevesebbet magyaráz, de együtt a válaszok varianciájának közel 70 százalékát magyarázza meg ez a hármas struktúra.

A 29 év feletti jó állampolgárságról alkotott fogalma két fő komponens mentén látszik alakulni, az egyik a **szabálykövetés és a szavazáson való részvétel**, a másik pedig a fiataloknál is megjelenő **segítségnyújtás** faktora. Faktorelemzésünk az idősebbek esetében is a variancia 70 százalékát magyarázza. Bár az egyre inkább hangsúlyozott ún. zöld értékek

nem részei a fiatalok jó állampolgárról alkotott képének, a segítségnyújtással és a szervezeti részvétellel kapcsolatos elemek a tradicionális politikai részvételi formákhoz hasonló súllyal vesznek részt a fogalom struktúrájának alakításában, igaz, országoként más súllyal.

38. táblázat - Értékpreferenciák, értéktörzsek a fiatalok és az idősebbek körében

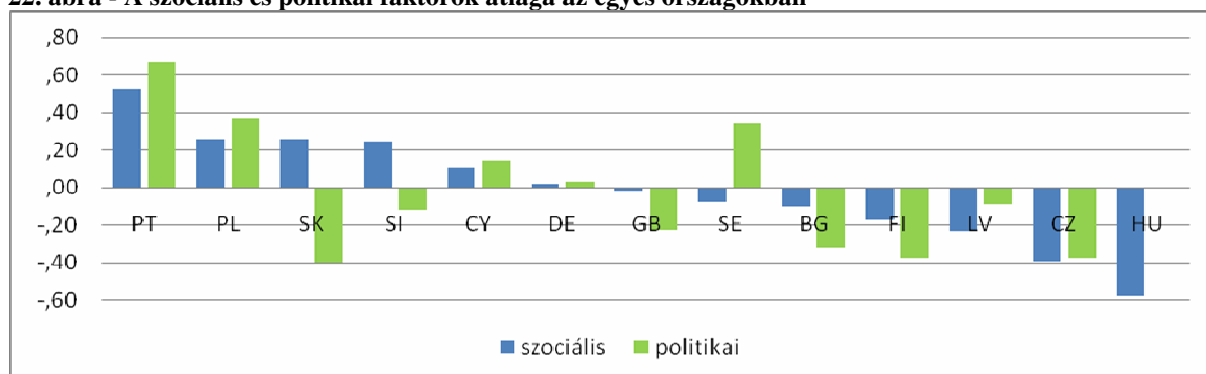
29 év alattiak	Variancia	Variancia összesen
Segíti a hátrányos helyzetűeket az országban	26	70
Segíti a hátrányos helyzetűeket a világban		
Megérti mások véleményét		
Tájékozódik a kormány intézkedéseiről	24	
Mindig szavaz		
Szervezetekben aktív szerepet vállal	20	
Törvénytisztelő		
Sosem kerül el az adófizetést		
30 év felettiak	Variancia	Variancia összesen
Sosem kerül el az adófizetést	37	70
Törvénytisztelő		
Mindig szavaz		
Segíti a hátrányos helyzetűeket a világban	33	
Segíti a hátrányos helyzetűeket az országban		

Forrás: ISSP (2004)

Mindkét faktor a portugálok körében volt a legfontosabb. A szociális faktor azután egy sor poszt-szocialista államok körében és Cipruson volt a legfontosabb, majd a nyugati és északi államok körében tovább csökkent a fontossága. A legkevésbé fontos aztán ismét néhány poszt-szocialista államban, a lettek, a csehek és a hazai fiatalok körében volt.

A politikai részvétel és a szervezeti aktivitás a portugálok mellett a lengyelek és a svédek számára volt fontos. A többi országban, főleg Szlovákiában, Bulgáriában és Csehországban, valamint Finnországban már sokkal kevésbé (22. ábra).

22. ábra - A szociális és politikai faktorok átlaga az egyes országokban

Forrás: ISSP 2004

XI. Aktivitás, részvétel

Az állampolgári nevelés célja természetesen az aktív állampolgári magatartás, amely konkrét cselekvésekben nyilvánul meg. Az állampolgári cselekvések skálája meglehetősen széles, magában foglalja a kifejezetten konvencionális elemeket, mint például a szavazáson való részvétel, de körébe tartoznak az olyan cselekedetek is, mint a tiltakozás vagy a helyi közösségek tevékenységében való részvétel. Az állampolgári cselekedetek tehát nem pusztán a politikai cselekvésre korlátozódnak, hanem magukba foglalják a civil szféra szervezeteiben végzett tevékenységeket is. A legszélesebb körben kutatott aktivitás a politikai aktivitás, ugyanakkor rendelkezünk adatokkal a civil szervezeti részvétellel és a különböző tiltakozási formákban való részvétellel kapcsolatosan is.

1. Politikai aktivitás - Szavazás

A tanulmány korábbi fejezeteiben bemutatott alacsony politikai érdeklődés kiábrándultság tükrében nem meglepő, hogy a hazai fiatalok nem igazán aktívak a politikai részvétel tekintetében. Egy a 2008-as Ifjúság felvétel idején esedékes parlamenti választáson a megkérdezett 8000 fiatal harmada, 34 százaléka vett volna biztosan részt, 16 százaléka pedig semmiképp sem ment volna el szavazni. Bár a 18 éven felüli választópolgárok körében 2008-ban is közel annyian mentek volna el szavazni, mint a 2004-es felvétel idején (37 százalék), az országos közvélemény-kutatási adatokkal összehasonlítva, a teljes felnőtt lakosságra vetítve ez az eredmény a fiatalok nagyságrendileg alacsonyabb részvételi szándékát mutatja.

2. Szervezeti tagság / aktivitás

Szabó és Örkény (1998) kutatásának keretében sor került a fiatalok szervezeti tagság iránti fogékonyságának vizsgálatára is. Az eredmények szerint a diákok közel fele utasította el ezt a részvételi formát, azok pedig, akik nem utasították el, átlagosan 3,69 szervezet működésében vennének részt szívesen. A kutatásban említett szervezetekhez (sportegyesület, diákönkormányzat, emberi jogi szervezet, jótékonyági szervezet, antirasszista szervezet, hagyományőrző egyesület, politikai párt) való viszonyulás tekintetében a gimnazisták bizonyultak a legaktívabbnak, aminek a magyarázata az lehet, hogy közöttük felülreprezentáltak a lányok.

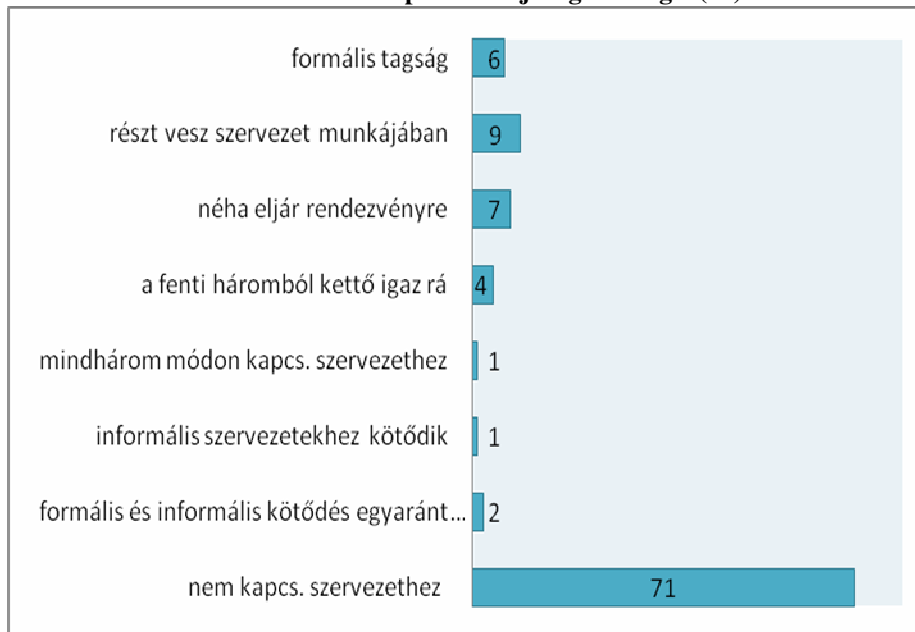
Az egyes szervezeti választásokat tekintve, a sport és a politikai szervezet kivételével a lányok minden egyéb szervezet iránt nyitottabbak voltak. Másrészt jellemző, hogy még a legkevésbé aktívabb lányok (a szakmunkások) is több szervezetet választottak, mint a legaktívabb fiúk (a szakmunkások).

A szervezetek életében való részvételt az Ifjúság felvételsorozat is vizsgálta. A kutatók azt feltételezték, hogy 2000 óta megváltozott a fiatalok részvételi struktúrája, egyrészt mára nem a formális tagság, hanem a laza, informális kötődés a mérvadó, másrészt a fiatalok nem formális szervezetekhez kötődnek, hanem informális csoportokhoz, baráti és egyéb társaságokhoz. 2000-ben a fiatalok kevesebb mint hatoda, 2004-ben pedig 15 százaléka volt valamilyen módon tagja civil, társadalmi, politikai, vallási, jótékonyági, sport- vagy kulturális szervezetnek, közösségnek, klubnak, körnek. A legpreferáltabb szervezet a sportegyesület, sportklub és az egyházi szervezet volt.

Az Ifjúság 2008-ban 20 féle szervezettípust és négy kategóriát használtak a fiatalok szerveződésekhez való viszonyának feltárására (hagyományos, formális tagság; részvétel egy szervezet munkájában; egy-egy szervezet rendezvényének meglátogatása; kötődés nem

bejegyzett közösséghez, mozgalomhoz). Az eredmények szerint a fiatalok formális tagsága egyértelműen visszaszorult, mindössze 6 százalékuk számolt be arról, hogy a felsorolt szervezettípusok közül valamelyiknek tagja lenne (23. ábra). 9 százalékuk vett részt valamilyen szervezet munkájában, és 7 százalék járt el a szervezetek rendezvényére. A válaszadók 5 százaléka legalább kétféle módon kötődött valamilyen szervezethez és két százalék kötődött valamilyen nem bejegyzetten működő csoporthoz, mozgalomhoz. Egy százalékot kizárólag informális mozgalmakhoz, közösségekhez kötődött, további két százalék pedig mind formális, mind informális módon kötődött közösséghez.

23. ábra - A szervezetekhez való kapcsolódás jellegzetességei (%)

Forrás: Ifjúság 2008 gyorsjelentés

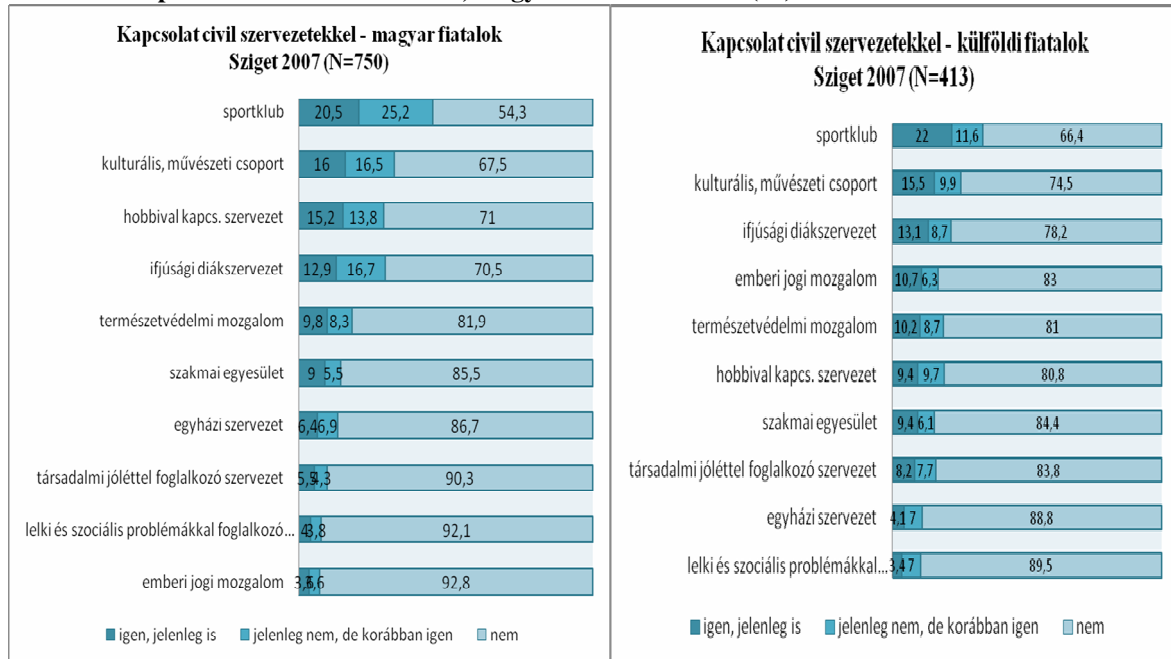
Mivel a politikai szervezeti tagság mértéke 2000-ben és 2004-ben sem haladta meg az egy százalékot 2008-ban több direkt politikai, vagy politikához erősen kötődő szervezetet soroltak fel annak reményében, hogy jobban feltárható lesz a fiatalok direkt politikai szervezetekhez való kötődése. Az eredmények szerint a 15–29 évesek 1-1 százaléka kötődött politikai ifjúsági szervezethez, párthoz, illetve polgári körhöz, a különböző politikai szervezetek között azonban tagság tekintetében nagy az átfedés.

A korábbi vizsgálatok eredményeivel összecseng, hogy a fiatalok közül továbbra is sportklubokhoz vagy sportegyesületekhez kapcsolódnak a legtöbben (15%). A következő legnépszerűbb csoportot a diák és hallgatói szervezetek, valamint a szabadidős szervezetek alkotják mintegy 10-10 százalékkal. Az is hasonló eredmény, hogy a férfiakat (32%), a legfiatalabb korcsoportba tartozókat (36%), a magas iskolai végzettségű és a jó státusú szülők jól képzett gyermekeit magasabb szervezeti kötődés jellemzi. Ez azonban annak is lehet az eredménye, hogy ezek a rétegek rendelkeznek a legtöbb szabadidővel. Ugyancsak igaz, hogy a politika iránti intenzív érdeklődés nagyobb valószínűséggel jár együtt a szervezeti kötődéssel. A nagyon érdeklődők több mint a fele, az egyáltalán nem érdeklődőknek azonban kevesebb, mint a negyede kapcsolódott valamilyen szervezethez. A politikai bal jobb skála két széle felé is magasabb kötődés regisztrálható, mint a magukat középre pozicionálók körében, a radikálisok esetében azonban viszonylag magas a többféle, így a formális és informális kötődést felvállalók aránya.

A fiatalok szervezeti kötődéseit a Sziget kutatásokban is vizsgálták. 2007-es eredményeik szerint mind a magyar, mind a külföldi fiatalok sportklubokkal (21-22%) és kulturális

egyesületekkel (16-16%) álltak leginkább kapcsolatban (24. ábra). A legnagyobb eltérés az emberjogi mozgalmakhoz és a hobbicsoportokhoz való kötődésben található. Míg a hazai fiatalok 15 százalékára állította, hogy hobbival kapcsolatos szervezetekkel ápolta kapcsolatát, ugyanez a külföldi fiatalok 9 százalékára volt igaz. Emberjogi szervezetekhez való kapcsolódás területén viszont a külföldi fiatalok közel háromszor annyian számoltak be kapcsolatáról, mint a hazai fiatalok (11 vs. 4 százalék).

24. ábra - Kapcsolat civil szervezetekkel, magyarok és külföldiek (%)

Forrás: EIKKA 2007.

Az ISSP 2004-es eredményei szerint a fiatalok a vizsgált országok többségében legmagasabb arányban valamilyen sportklubhoz tartoznak (39. táblázat). Az egyházhoz tartozás hat államban volt a legnépszerűbb. A legalacsonyabb értékeket nem meglepő módon a párthoz tartozás kapcsán tapasztalhatjuk, egyetlen olyan ország sem volt, ahol a valamilyen párthoz tartozó fiatalok aránya meghaladta volna a 10 százalékot.

A skandináv államok fiataljai az öt szervezetből négy esetében 25 százalékos, vagy annál is magasabb tagsági rátát mutatnak. A németek esetében a sportklubhoz és az egyházhoz való tartozás hasonló mértékben jellemzi a fiatalokat, a briteknél és a ciprusiaknál is a sportklub, a portugáloknál viszont az egyház a „legnépszerűbb”.

A poszt szocialista államok közül Szlovéniára és a lettekre igaz, hogy ott négy szervezetnek is több mint 10 százalékos a fiatalok körében a tagsága, a cseheknél és a szlovákoknál ugyanez három szervezetre igaz, nálunk és a lengyeleknél pedig mindössze kettőre, az egyházra és a sportklubokra. Végül Bulgáriában egyenletesen alacsony szintűnek tűnik a fiatalok szervezeti tagsága.

Az önkéntes szervezethez való tartozás a hazai, a bolgár és a lengyel fiatalok körében szinte elhanyagolható mértékű, de a mediterrán államok fiataljai is legfeljebb 10 százalékban jelölték meg ezt a tagsági formát. Az önkéntesség a skandináv, szlovén és brit fiatalok körében a legmagasabb mértékű, ahol a fiatalok közel, illetve kicsivel több, mint negyede jelölte meg az önkéntes szervezeti tagságot.

Ahol szignifikáns különbség van a korcsoportok között, ott szinte minden esetben ugyanaz az eltérés iránya. Így például a politikai párthoz való tartozás nem meglepő módon az idősebb korosztályban van jelen magasabb mértékben, de ugyanez mondható el a szakszervezeti tagságról és az egyházhoz való tartozásról is. A sportklubos tagság ezzel szemben a fiatalok

körében gyakoribb. Önkéntes szervezetben szinte mindenhol azonos mértékben képviseltetik magukat a fiatalok és az idősebbek, a kivételt a finnek képezik, ahol az idősebb korcsoport aktívabb az önkéntes szervezeti tagság tekintetében.

Fontos azonban megjegyezni, hogy a tagság és a tevékenységekben való részvétel között nincs feltétlenül összefüggés. Erre abból is következtethetünk, hogy hazánk és a lengyelek között a tagság tekintetében az egyházhoz való tartozást kivéve nincs különbség, miközben a korábban látott részvételi formák esetében több alkalommal is magasabb arányokat találtunk a lengyel fiatalok körében.

39. táblázat - Tagja-e valamely szervezetnek az alábbiak közül? (Igen %)

	Párt	Szakszervezet	Egyház	Sportklub	Önkéntes szervezet
DE	2	7	43	46	10
	5	20	53	40	13
GB	8	17	29	44	22
	11	23	36	27	16
HU	0	8	25	13	2
	2	11	30	5	4
SE	4	53	58	48	25
	11	67	61	50	24
CZ	3	5	15	35	12
	10	13	22	19	15
SI	3	14	34	46	24
	6	29	35	32	20
PL	0	3	64	14	4
	1	10	65	6	5
BG	2	4	2	5	2
	7	13	4	4	2
LV	1	10	27	35	14
	2	16	37	14	9
SK	1	6	13	27	18
	8	12	26	14	13
CY	9	13	1	21	7
	19	34	2	12	7
PT	6	10	25	19	10
	6	13	32	12	9
FI	3	35	72	39	29
	11	62	67	41	38

Forrás: ISSP (2004)

Fiatalok; Idősebbek (30 év fölöttiek)

A CIVED diákoknak szánt kérdőíve 15 kérdést tartalmazott a diákok szervezeti tagságára vonatkozóan. A szervezetek között nemcsak iskolai csoportok voltak, hanem vallási és egyéb civil szerveződések is. A gyerekek minden államban a politikai, UNESCO, emberi jogi, illetve etnikai alapon szerveződő kulturális csoportokban vesznek részt a legalacsonyabb arányban, a legtöbben pedig valamilyen sportklub tagjai (40. táblázat).

Az itthoni gyerekek az egyes szervezetekhez való tartozást illetően általában a középmezőnyben vagy annál jobb pozíciókban végeznek.

A diáktanácsban való részvétel például a gyerekek harmadára jellemző, ebben a tekintetben csak a görögök és a svédok végeztek előttünk. Bár a politikai jellegű szerveződés

Európaszerte inkább alacsonynak mondható a diákok körében, hazánk 4 százalékos arányával a többiekhez hasonlítva a középmezőnyben végez.

Itthon a diákok 20 százaléka vett részt újság szerkesztésében, ebben a tekintetben is csak a mediterrán államok és a britek előznek meg minket.

Környezetvédelmi csoportok tekintetében a görögökkel és a portugálokkal együtt az élbolyba tartozunk, hiszen ez eredmények tanúsága szerint a diákok közel 30 százaléka vesz részt ilyen szervezet tevékenységében. Hasonló a hazai gyerekek részvétele a számítógépes csoportokban is.

Az UNESCO-hoz köthető szerveződésben mindössze a magyar gyerekek 2 százaléka tag, de ez szintén olyan szervezeti forma, amelyhez a vizsgált országok körében sehol sem tartoznak 5 százaléknál magasabb arányban a diákok.

Hasonlóan alacsony arányt mutattak a magyar gyerekek emberi jogi szervezetek tekintetében is, a két mediterrán ország diákjai viszont hozzánk képest legalább háromszor annyian tagok ilyen jellegű csoportokban.

20 százalék körüli a magyar diákok részvétele csereprogramokban, illetve testvériskolai együttműködésekben, de a pénzadományok gyűjtésében is közel ennyien vettek már részt.

Cserkészletben és vallási csoportban egyaránt a gyerekek 10-15 százaléka vett részt, általában kevesebben, mint a többi vizsgált országban.

Művészeti csoportokban itthon a diákok 43 százaléka vesz részt és az országok többségében is hasonló arányokat találunk, alacsonyabb értékeket csak a portugálok és a lengyelek körében figyelhetünk meg.

Végül a magyar diákok 70 százalékos sportköri részvétele a vizsgált országok tekintetében a középmezőnybe sorolható.

40. táblázat - Diákok részvételi aránya iskolai- és civil csoportokban (%)

	Diák-tanács	Ifj. csop. (polit-i)	Újság-szerk.	Körny. véd	UNESCO	Diákcsere	Emberi jogi		
GR	59 ↑	9 ↑	47 ↑	32	5 ↑	30 ↑	16 ↑		
SWE	49 ↑	7 ↑	41 ↑	15 ↓	2	8 ↓	5		
HU	32	4	20	28	2	18	3		
PT	25 ↓	2 ↓	26 ↑	25	2	24 ↑	10 ↑		
FI	22 ↓	2	14	6 ↓	1	14	2		
UK	19 ↓	6 ↑	26 ↑	13 ↓	3 ↑	14 ↓	5 ↑		
PL	19 ↓	1 ↓	8 ↓	14 ↓	1	4 ↓	3		
DE	13 ↓	5	14	10 ↓	1	16	2		
	Önkéntes munka	Pénzadomány gyűjtése	Cserkészlet	Kult. csop. (etnikai)	Számítógépes klub	Műv. csop.	Sport	Vallási	
GR	29 ↑	53 ↑	15	10 ↑	23 ↓	48	75 ↑	22 ↑	
UK	25	55 ↑	43 ↑	5	20 ↓	39	68	13	
HU	23	18	11	4	29	43	69	15	
DE	16 ↓	23 ↑	7 ↓	5	18 ↓	47	79 ↑	24 ↑	
PT	9 ↓	20	20 ↑	3	32	36 ↓	61 ↓	26 ↑	
SWE	8 ↓	25 ↑	47 ↑	5	21 ↓	52 ↑	82 ↑	23 ↑	
FI	6 ↓	24 ↑	25 ↑	2 ↓	12 ↓	40	66	12 ↓	
PL	5 ↓	9 ↓	10	2 ↓	15 ↓	20 ↓	34 ↓	11 ↓	

Forrás: CIVED 1999

↓ a magyar eredményekhez képest szignifikánsan alacsonyabb eredmény

↑ a magyar eredményekhez képest szignifikánsan magasabb eredmény

A részvételi adatok tekintetében a vártnál jobb eredményeket értek el a magyar gyerekek, sőt egyes dimenziókban ki is túntek magas arányaikkal. Ilyenek a környezetvédelmi szervezetek, a diáktanács, de még az önkéntes munkában való részvétel is szép számban jelölték meg a gyerekek. Ezek mindenképpen olyan fórumok lehetnek, amelyekre érdemes építeni az aktív állampolgárságra nevelés területén.

Végül, a fiatalok szervezeti kötődésével kapcsolatban eddig elmondottakat az ISSP adatai is megerősítik. A fiatalok legmagasabb arányban nem politikai jellegű szervezetek részére végeztek munkát (30. ábra), a politika pártok számára történő tevékenykedés viszont távol áll a fiataloktól. Itt is azt látjuk azonban, hogy a legaktívabbnak az északi és a német fiatalok bizonyulnak, majd ahogy dél és kelet felé haladunk, csökken a bármilyen szervezeti munkába bekapcsolódók aránya. Csehországban a 2001-es adatok az északi országokéhoz részvételi arányról tanúskodnak, de 2008-ra náluk is alig 5 százalék volt a szervezeti munkát végzők aránya. Az országok többségében a szervezetek munkájában résztvevők aránya nem haladta meg a 10 százalékot sem.

25. ábra – Munkavégzés szervezetek, pártok számára (%)

Forrás: ESS 2001/2008

3. Tiltakozásban való részvétel

A Szabó-Örkény (1998) féle vizsgálat a társadalmi cselekvésformák kapcsán vizsgálta a diákok petícióban való részvétel iránti hajlandóságát. Ötféle céllal (atomerőművek bezárása, diákönkormányzatok alapítása minden nagyobb településen, nők megfelelő arányú képviselete a parlamentben, általános hadkötelezettség eltörlése, cigányellenesség szigorúbb büntetése) kapcsolatban négy magatartástípust (nem venne részt benne, mert nem érdekli / nem ért egyet; aláírna; maga is gyűjtene aláírást) ajánlottak fel a kérdezetteknek. Míg a szervezeti aktivitást a diákok fele, az aláírásgyűjtésben való részvételt csak negyedük utasítaná el.

A középiskolások leginkább a környezetvédelemmel és a diákönkormányzattal kapcsolatos célokkal azonosulnak leginkább. A diákönkormányzatok létrehozását 70 százalék támogatná, a környezetvédelmet pedig 61 százalék. Bár a környezetvédelem érdekében lennének hajlandók a legtöbben maguk is aláírást gyűjteni, ez az a téma is, amivel a diákok negyede nem ért egyet. A feminista kezdeményezés nem aktivizálja látványosan a fiatalokat, de nem is vált ki heves elutasítást. A legelutasítottabb a katonai szolgálat eltörlése és a cigányellenesség szigorúbb büntetése érdekében kezdeményezett aláírásgyűjtés volt. A környezetvédelem a szakképző iskolákban volt a legnépszerűbb, a cigányszervezetek akciója viszont az érettségit adó iskolákat jobban megosztotta, mint a szakmunkás tanulókat. Előbbiek, bár többen írták volna alá a petíciót, köztük magas azok aránya is, akik nem értenének egyet a kezdeményezéssel. A szakmunkástanulók viszont gyakrabban választották a „nem érdekel” válaszlehetőséget.

A cselekvésformák vizsgálatának egy érdekes módja volt, amikor a diákokat egy olyan elképzelt szituációval szembesítették, amelyben az iskolában az egyik tanár megütött egy fiút, aki a tanár felszólítása ellenére sem vette ki a fülbevalóját. A diákoknak arról kellett nyilatkozniuk, hogy mit tennének, ha a fiú osztálytársai lennének.

Az iskolai konfliktusban való aktív részvételt a diákok 27 százaléka utasítaná el. Azok, akik úgy nyilatkoztak, hogy tennének valamit, többségükben az egyéni cselekvési formákat választották (elmenne az igazgatóhoz; felszólítaná a tanárt, hogy kérjen bocsánatot), majd a szervezett, demokratikus formákat (a tanár következő órájára nem mennének be; levélben kérik, hogy ne tanítsa őket tovább; ülősztrájk). Az erőszakos tiltakozási forma a sor végére került (a tanár éjszakai zaklatása). A levélben tiltakozás és az igazgató megkeresése kivételével a gimnazisták választották a legalacsonyabb arányban az összes tiltakozási formát, a legaktívabbak pedig a szakmunkástanulók voltak. A radikális cselekvési módok elfogadottsága gimnáziumtól a szakmunkásképző felé haladva nő. A tárgyalásos megoldások minden iskolatípusban a lányok körében voltak népszerűtlenek.

A különböző társadalmi cselekvési formák támogatottsága mentén a kutatók a diákok négy csoportját azonosították (41. táblázat).

41. táblázat - A fiatalok társadalmi cselekvési mintái

Lázadók (26%)	Demokratikus mintákat követők (25%)	Formálisan aktívak (25%)	Passzív szembenállók (21%)
- legradikálisabbak - szemben állnak a társadalommal - elutasítják a politikát és intézményeit - formális szervezetek iránt közömbösek - nem hívei a demokratikus eljárásoknak - nem csatlakoznak aláíráshoz - iskolai konfliktusban robbanékonyak - nagy arányban vannak köztük szakmunkás fiúk és lányok	- legelkötelezettebbek a demokratikus viselkedésformák iránt - nem utasítják el a politikát, de nem is értékelik nagyra - formális szervezetek iránt nyitottak - aktív társadalmi részvétel - elutasítják az anarchikus viselkedést - az átlagosnál több szakmunkás és gimnazista fiú van köztük	- a formális állampolgári viselkedés mintáit követik, nem akarnak kitűnni - nyitottak a szervezetek felé, de semmiféle konkrét cselekvéssel nem rokonszenveznek - viszonylag magas politikai ismeretszinttel rendelkeznek - a politikával és intézményeivel kapcsolatban pozitív érzelmeik vannak - főként gimnazisták	- az első csoporthoz hasonlóan szemben állnak a társadalommal, de passzívak - teljes elutasítás jellemzi őket a szervezetek és az aktivitás területén is - az átlagosnál magasabb arányban vannak köztük gimnazista fiúk

Forrás: Szabó-Örkény (1998)

Az Ifjúság kutatássorozatban a direkt politikai részvételi formákat három csoportba sorolták: kampányaktivitás, legális és illegális tiltakozási formák. A 2004-es eredményekhez hasonlóan a kérdezettek közel harmada (29 százalék) vett részt valamilyen direkt politikai aktivitásban. A kérdezettek kicsivel több mint tizede (11 százalék) valamilyen legális tiltakozásban vett részt, majd a kampányaktivitás volt a legnépszerűbb, amit a kérdezettek hét százaléka jelölt meg. Ugyanennyien voltak azok is, akik mind a legális tiltakozásban, mind a kampánytevékenységben aktívak voltak. Illegális tiltakozásban való részvételt mindössze egy százalék jelölt meg. Azok aránya, akik mindhárom féle tevékenységben részt vettek, 3 százalék volt.

A 2008-as felvétel alkalmával külön rákérdeztek az utcai zavargásban való részvételre is. Az adatok elsődleges elemzése alapján megállapították, hogy 2004-hez képest növekedett

azok aránya, akik mobilizálhatók valamilyen illegális eseményhez (kb. 6%), és érzékelhető csoportot képeznek az utcai zavargásokban részt vevő fiatalok (2 százalék) is. A adatok szerint e csoportok tagjai között az átlagosnál jóval nagyobb arányban található jobboldali fiatalok (egy 1-től 7-ig terjedő skálán 6-ost vagy 7-est adnak).

A Sziget kutatások alapján a tiltakozásban való részvétel tapasztalatát illetően a külföldi fiatalok tapasztaltabbnak tűnnek, mint a magyarok (26. ábra). Az egyes tiltakozó tevékenységek mindegyikében a külföldi fiatalok vettek részt magasabb arányban. A legkiegyenlítettebb százalékok az aláírásgyűjtésben, a köz- vagy magántulajdont sértő kártételekben, illetve a hivatalos személy elleni erőszak alkalmazásában látható. Sokkal magasabb arányban vettek azonban részt a külföldi fiatalok sztrájkban és tiltakozó akcióban, polgári kezdeményezésekben, jelszavak falra festésében. Az internetes technológia használata is magasabb arányban fordult elő a külföldiek körében, míg a magyar fiatalok másfél, addig a külföldiek közel hat százaléka vett részt politikai tartalmú weboldalak készítésében.

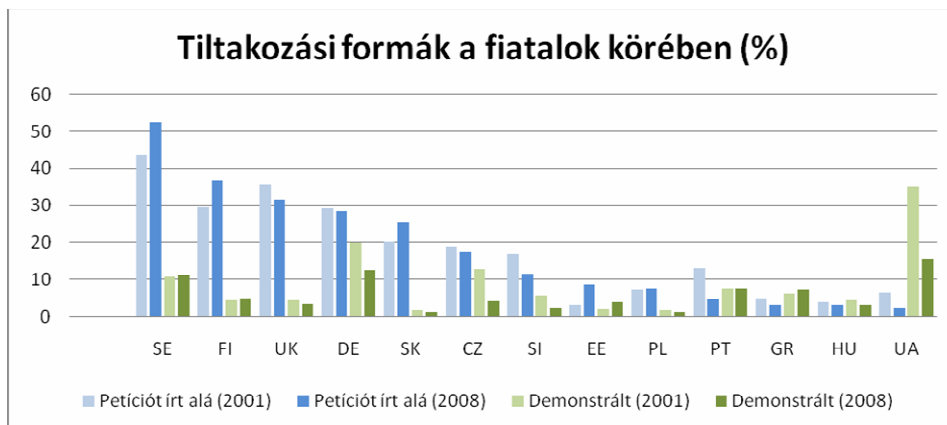
26. ábra

Forrás: EIKKA 2007

Az ESS különböző tiltakozási formákra vonatkozó kérdései nem a tevékenységek gyakoriságára kérdeztek rá, hanem arra, hogy az elmúlt egy évben részt vett-e valamelyikben a válaszadó. A legnépszerűbb tiltakozási forma mindegyik vizsgált országban a petíciózás volt, ám ennek népszerűsége is csökken, ahogy az északi és nyugati országok felől dél és kelet felé haladunk (27. ábra). A nyilvános, csoportos tiltakozás, a demonstráció viszont messze alacsonyabb arányban jellemezte a fiatalok tiltakozó tevékenységét. A vizsgált országok között kivételt egyedül Ukrajna képez, ahol a fiatalok inkább a demonstrációs aktivitást választották magas arányban. Németországban és Csehországban a 2001-es adatok szintén viszonylag magas demonstrációs részvételről árulkodtak, de az ilyen tiltakozásban résztvevő fiatalok aránya a legfrissebb adatok szerint csökkent. A petíció népszerűsége a vezető északi államokban nőtt 2008-ra, a többi államban viszont általában stagnált vagy csökkent az ilyen tevékenységben részt vevő fiatalok aránya.

27. ábra - Előfordult-e, hogy petíciót írt alá / demonstrált az elmúlt egy évben? (Igen %)

Forrás: ESS 2001/2008

Az ISSP 2004-es felvétele viszont a tiltakozásban, illetve bizonyos részvételi formákban való „tapasztalatra” kérdeztek rá, arra, hogy a kérdezettek valaha életükben részt vettek-e bizonyos tevékenységekben (petíció és a demonstráció, szerepelt a bojkott, a pénzadomány, politikus és média felkeresése, valamint véleménymondás internetes fórumon).

A 28. és 29. ábra 29 év alattiak és 30 év fölöttiek részvételét mutatja a különböző tevékenységekben. A nyugati és északi országok általában tapasztaltabbnak tűnnek az egyes részvételi formák tekintetében, mint a posztszocialista államok fiataljai. Igaz, petíció aláírásában már a szlovák, szlovén és cseh fiatalok viszonylag magas aránya is részt vett. A ciprusi fiatalok minden más országhoz képest magasabb arányban vettek már részt demonstráción és Portugáliával együtt a pénzadományozás tekintetében hasonló részvételi arányokat mutatnak, mint a nyugati és északi államok. A posztszocialista államok között a magyar és a bolgár fiatalok számítanak a legtapasztalatlanabbnak, mindkét esetben egy részvételi forma esetén ütötte meg a részvételi arány a 10 százalékot. Itthon ez a tevékenység a petíció, a bolgároknál pedig a pénzadományozás volt. a többi térségbeli államban a 10 százalékos küszöb legalább három tevékenységben megvan.

A fiatalok és idősebbek részvételi tapasztalatát összehasonlítva a legszembetűnőbb eredmény, hogy a fiatalok szinte minden államban nagyobb arányban fejezték ki véleményüket az interneten, mint az idősebbek és alacsonyabb arányban jellemzi őket, hogy kerestek már fel politikust. Ennek hátterében minden bizonnyal az életkori különbségek állnak. Általánosan alacsony mindkét korosztályban a média felkeresése is.

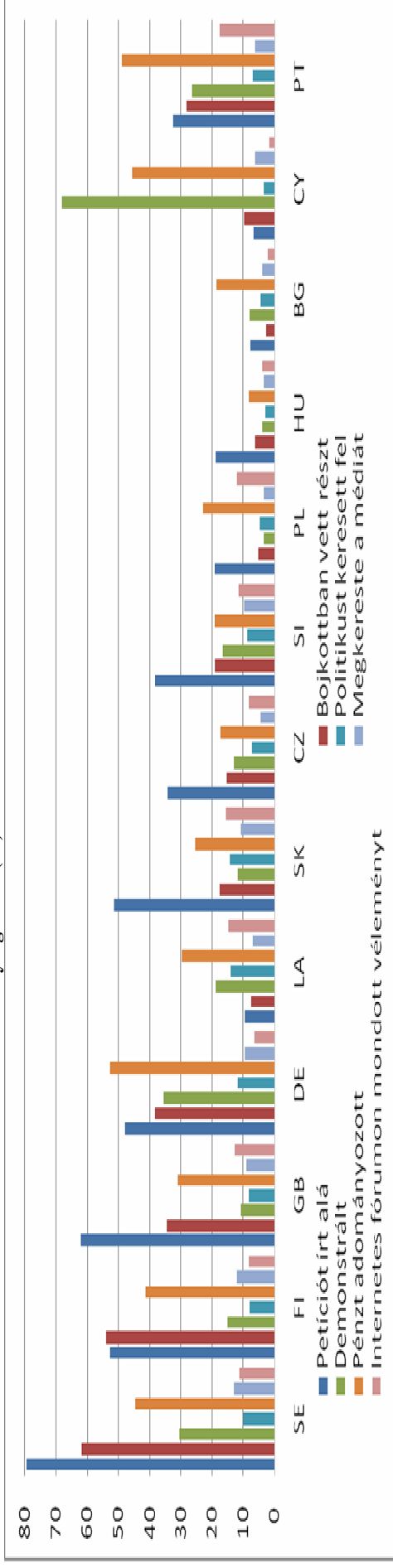
További eredményeink szerint az északi országokban a fiatalok közel azonos arányban vettek részt a legtöbb tevékenységben, mint az idősebb korosztály, a modern tiltakozási formákban pedig, mint például a bojkott, magasabb arányban vettek részt a fiatalok mind Svéd, mind Finnországban.

Angliában a fiatalok vagy azonos arányban vettek részt az egyes tevékenységekben, vagy alacsonyabb arányban, mint az idősebbek. A német fiatalok demonstrációkban vettek már részt nagyobb arányban, de pénzadományt is magasabb százalékuk adott már, mint az idősebbek.

A posztszocialista államok fiataljainak részvételprofílját Lengyelországban és hazánkban hasonlít leginkább az idősebbeké, a lett fiatalok viszont számos tevékenységben alacsonyabb arányban vettek részt, mint az idősebbek és ugyanez jellemzi a cseh és a bolgár fiatalokat is.

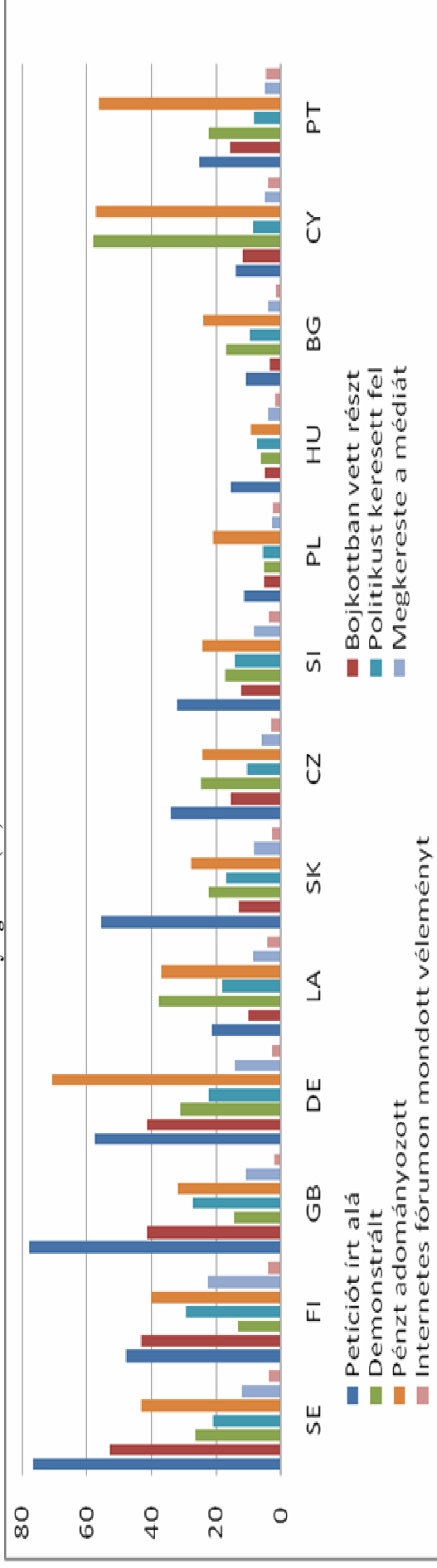
Végül a két mediterrán országban azt látjuk, hogy míg a ciprusi fiatalok hasonló vagy alacsonyabb arányban vettek részt az egyes tevékenységekben, addig a portugál fiatalok szinte minden részvételi formát magasabb arányban gyakoroltak már, mint az idősebbek.

28. ábra - 29 év alattiak részvétele különböző tiltakozó tevékenységekben (%)

Forrás: ISSP 2004

29. ábra - 30 év fölöttiek részvétele különböző tiltakozó tevékenységekben (%)

Forrás: ISSP 2004

XII. Demokratikus légkör az iskolában

Az aktív állampolgári nevelés legközpontibb eleme az, hogy az „állampolgárok képzését” nemcsak ismeretátadás útján tartja megvalósítandónak, hanem az ún. „whole school approach” középpontba állításával. Ez nem jelent mást, mint hogy az iskolát magát olyan tereppé tegyék, ahol a diákok szabadon gyakorolhatják a különböző részvételi formákat, legyen szó akár véleménynyilvánításról, akár érdekérvényesítésről vagy tiltakozásról. Ezért egyre több kutatás a diákok ismeretei és attitűdjei mellett igyekszik feltárni az iskolák demokratikus jellegét is.

Az Iskola és demokrácia (2005) kutatásban például a diákokat megkérdezték arról is, hogy milyen intézmények működnek az iskolában. Honlap és házirend a diákok 95 százaléka szerint volt az iskolájukban, diákönkormányzat pedig a diákok 89 százaléka szerint létezett az oktatási intézményben. A második felvétel idején szinte az összes intézménnyel kapcsolatban (DÖK, házirend, iskolarádió, iskolaújság, sportkör, szakkör, SZMK) kevesebben nyilatkoztak úgy, hogy az létezik az iskolában, ahol tanulnak. Internetes fórum létezéséről a diákok közel azonos aránya számolt be, az internet terjedése azonban jól tükröződik a diákok válaszaiban. 2005-ben a megkérdezettek 83, 2008-ban viszont 95 százaléka mondta azt, hogy iskolájának van weboldala.

Azokban az iskolákban, ahol van diákönkormányzat, arról is megkérdezték a diákokat, hogy hogyan választják meg a képviselőket. Ez a legnagyobb arányban nyílt szavazással történik minden iskolatípusban. A szakiskolákban azonban a gimnazista válaszadókhoz képest a megkérdezettek magasabb arányban számoltak be arról, hogy az osztályfőnök jelöltjére lehet szavazni, vagy az osztályfőnök maga jelöli ki a képviselőt. Az egyes iskolatípusokban a diákok 17-19 százaléka nem tudta megmondani, hogy választanak-e egyáltalán képviselőt.

A CIVED kutatásnak szintén részét képezte az iskolai állapotok feltárása. A diákokat arról kérdezték, hogy mennyire ösztönzik őket tanáraik saját véleményük felvállalására, mennyire van egyáltalán lehetőségük nézőpontjuk kifejtésére stb. Ezen túl azt is megkérdezték a diákoktól, hogy véleményük szerint mennyire hatékony a diákok csoportos együttműködése. Végül néhány kérdés arra vonatkozott, hogy a felnőttként részt fognak-e venni bizonyos állampolgári tevékenységek gyakorlásában.

Nem meglepő módon a diákok szinte minden országban magasabb eredményeket értek el a nyitott osztálylégkört és az iskolai részvétellel kapcsolatos attitűdöket mérő skálákon, mint a magyarok (42. táblázat). A diákok tehát nálunk érzik a legkevésbé, hogy a tanárok vitákra ösztönzik őket, hogy kíváncsiak a véleményükre stb (nyitott légkörű osztály). A diákok továbbá iskolai részvételük hatékonyságáról sincsenek itthon meggyőződve, nem gondolják, hogy a diákok szerveződései segíthetnének az iskolai problémák megoldásában és a csoportos fellépés eredményességében sem hisznek (iskolai részvétellel kapcsolatos attitűdök).

42. táblázat - Az osztálylégkört, az iskolai- és jövőbeli részvétellel kapcsolatos attitűdök skáláinak eredményei⁸

	Nyitott légkörű osztály	Iskolai részvétellel kapcsolatos attitűdök
GR	10,5 ↑	10,81 ↑
PL	10,38 ↑	10,54 ↑
DE	10,36 ↑	9,24
SWE	10,23 ↑	10,21 ↑
UK	10,02 ↑	9,91 ↑
FI	10 ↑	9,74 ↑

⁸ A skála esetében a 10-es érték jelöli a nemzetközi átlagot

PT	9,65 ↑	10,84 ↑
HU	9,38	9,38

Forrás: CIVED 1999

↓ a magyar eredményekhez képest szignifikánsan alacsonyabb eredmény

↑ a magyar eredményekhez képest szignifikánsan magasabb eredmény

Hogy az olyan nehezen megfogható fogalmakat mint a „nyitott osztályklíma” szemléltessük, bemutatunk néhány erre vonatkozó kérdést is. A 43. táblázat azok arányát mutatja az egyes országokban, akik teljesen egyetértettek a következő kijelentésekkel: (1) Az órákon a tanárok ösztönöznék minket arra, hogy olyan politikai és társadalmi kérdéseket vitassunk meg, amelyekről eltér a véleményünk; (2) A diákok bátran vállalják véleményüket az órán meg akkor is, ha az eltér a többiekétől; (3) A történelemórán a tanárok nagy hangsúlyt fektetnek a tényekre és évszámokra.

A magyarokhoz képest a német, görög és lengyel diákok közül többen érzik úgy, hogy vitára ösztönzi őket a tanár az órán, illetve hogy a diákok bátran vállalják a véleményüket. A finn és portugál diákok közül azonban hozzánk képest kevesebben érezték úgy, hogy a tanár vitára ösztönzi őket a tanórákon. A magyar diákok 61 százaléka mondja továbbá azt, hogy a történelemórán a tanárok az évszámokra és a tényekre helyezik a hangsúlyt.

Az adatok azt mutatják, hogy a kutatásban részt vevő iskolákban a társadalomismeret oktatása nagy valószínűséggel nem olyan légkörben történik, ami az aktív, tudatos és kritikus állampolgárok nevelését segítené elő.

43. táblázat - Tantermi klímával kapcsolatos attitűdök a fiatalok körében (%) (4-es skálán a 4-es értéket adók aránya: „nagyon fontos”)

	A tanár ösztönöz a vitára	A diákok bátran vállalják véleményüket	Évszámok, tények a lényeg
PL	25 ↑	43 ↑	47 ↓
GR	23 ↑	57 ↑	43 ↓
DE	22 ↑	50 ↑	49 ↓
SWE	15	36	32 ↓
HU	14	32	61
UK	13	33	33 ↓
FI	10 ↓	31	17 ↓
PT	7 ↓	30	41 ↓

Forrás: CIVED 1999

↓ a magyar eredményekhez képest szignifikánsan alacsonyabb eredmény

↑ a magyar eredményekhez képest szignifikánsan magasabb eredmény

Az iskolai részvétellel kapcsolatos attitűdök tekintetében is bemutatunk néhány jellemző kérdést. Az egyik választott item azzal kapcsolatos, hogy a diákok mennyire értenek egyet azzal, hogy diákok által alapított képviselői szervezetek segíteni tudnának az iskola problémáinak megoldásában.

Nálunk a diákok 16 százaléka értett egyet ezzel az állítással, és hasonló arányokat mutatott Finn- és Németország is (44. táblázat). A többi államban a gyerekek mind magasabb arányban érezték jelentősnek a diákszervezetek iskolai problémák megoldásában játszott szerepét.

Másodikként egy olyan indikátort választottunk, amely azt fejezi ki, hogy a diákok mennyire hisznek a közös fellépés erejében, mennyire gondolják azt, hogy a diákok együttes fellépése nagyobb hatást ér el, mint az egyéni. Ezzel a kijelentéssel itthon a diákok közel 30 százaléka értett egyet, hasonlóan a finn, német és svéd gyerekek eredményeihez. A többiekénél a kijelentéssel határozottan egyetértők aránya még magasabb, a portugál és lengyel fiatalok körében közel 50 százalék hisz kifejezetten a közös cselekvés erejében.

Sajnos mindkét mutató tekintetében azt látjuk, hogy a magyar diákok körében születtek a legalacsonyabb eredmények, ami arra enged következtetni, hogy a fiatalok valószínűleg értelmét sem látják annak, hogy érdekeiket képviseljék vagy részt vegyenek az iskolai problémák megoldásában, sőt, az is lehet, hogy egyáltalán nem is érzik azt, hogy mindez az ő feladatuk lenne. Ha abból a feltételezésből indulunk ki, hogy az iskola egy „miniállam” a társadalomban, amelynek megvannak a saját szabályai és ahol a diákok elvileg meghatározó tapasztalatokat szereznek arról, hogy milyen az élet a családon kívül, a tágabb társadalomban, akkor érdemes elgondolkodni azon, hogy a felnőttkori érdektelenség gyökerei esetleg részben nem annak tudható-e be, hogy az emberek egyszerűen nem szocializálódtak arra, hogy tevékeny, aktív állampolgárok legyenek.

44. táblázat - Iskolai részvétellel kapcsolatos attitűdök a fiatalok körében (%) (4-es skálán a 4-es értéket adók aránya: „nagyon fontos”)

	Diákképviseltek segíthetnek megoldani az iskolai problémákat	A diákok csoportos fellépése eredményesebb, mint az egyéni
GR	43 ↑	47 ↑
PL	42 ↑	51 ↑
PT	41 ↑	50 ↑
SWE	27 ↑	34
UK	26 ↑	41 ↑
DE	19	29
FI	17	30
HU	16	28

Forrás: CIVED 1999

↓ a magyar eredményekhez képest szignifikánsan alacsonyabb eredmény

↑ a magyar eredményekhez képest szignifikánsan magasabb eredmény